

СЛОВОТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ МОДЕЛЕЙ ТА ОЦІННИХ ШКАЛ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Зайченко О.В., старший викладач

ORCID: 0000-0001-8331-8185

o.zaichenko@kubg.edu.ua

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Формування прикметників у німецькій мові відображає когнітивні механізми розуміння світу навколо нас. Прикметники позначають характеристики об'єктів, явищ або людей, таким чином трансформуючи сенсорні враження та культурні сприйняття у мовні категорії.

У сучасній лінгвістиці прикметник аналізується не лише як граматична категорія, що позначає властивості об'єктів, але також як цінний інструмент для концептуалізації досвіду. Однак те, яким чином процеси сенсорного (зорового, слухового, тактильного, емоційного) досвіду достатньо трансформуються у мовні структури прикметників у німецькій мові, залишається недослідженим питанням.

Мова є інструментом для концептуалізації світу та способом світової комунікації. В німецькій мові прикметники відіграють вирішальну роль у зображенні характеристик об'єктів, явищ та процесів. Вони формуються на основі когнітивних процесів сенсорного сприйняття та когнітивних операцій, що, в свою чергу, дозволяє досвіду трансформуватися в мовні категорії.

Отже, проблема полягає у необхідності комплексного аналізу німецьких прикметників у зв'язку з концептуалізацією властивостей, що є метою нашого дослідження, а саме – продемонструвати, як сенсорні відчуття та культурні прототипи концептуалізуються в прикметникових формах, модифікованих суфіксами.

Словотворення прикметників у німецькій мові є важливим елементом дослідження лексичної системи, оскільки воно відображає не лише формальні процеси творення нових слів, а й когнітивні механізми категоризації ознак. Якісні прикметники позначають властивості предметів, явищ чи осіб і демонструють тісний зв'язок між мовними моделями та мисленнєвими схемами.

У когнітивній лінгвістиці мова розглядається як інструмент концептуалізації світу та відображення когнітивних процесів. Прикметники слугують засобом упорядкування досвіду: вони структурують ознаки, роблять їх зрозумілими й доступними для комунікації. Формування прикметників у німецькій мові показує, як сенсорний досвід і культурні моделі трансформуються у лінгвістичні категорії. Це можна інтерпретувати як створення «ментальних карт» властивостей та їх оцінки.

Прикметники також виконують функцію репрезентації прототипових категорій: вони позначають типові ознаки, але можуть відображати й периферійні, оцінні характеристики. Наприклад, *kindlich* («дитячий, властивий дитині») виражає прототипову ознаку, тоді як *kindisch* («дитячий у негативному сенсі») демонструє периферійне значення. Суфікс *-lich* у німецькій мові утворює як прототипні прикметники (*freundlich, natürlich, menschlich*), так і периферійні (*lächerlich, unnatürlich, unmenschlich*).

Таким чином, словотворення прикметників у німецькій мові ілюструє здатність мови структурувати категорії за принципом «ядро – периферія», що є ключовим для когнітивної моделі семантики.

Суфіксальні прикметники часто виходять за межі прямого опису властивостей і набувають переносних значень, що відображає когнітивні процеси метафоризації та метонімізації. У когнітивній лінгвістиці метафора розглядається не лише як стилістичний прийом, а як базовий механізм мислення, який полягає у перенесенні значення з однієї концептуальної сфери в іншу – наприклад, із фізичної у психологічну чи з конкретної у абстрактну. У прикметниках вона реалізується через словотвірні моделі, які закріплюють переносні значення у мові.

Метафоричні прикметники виникають тоді, коли властивість, притаманна конкретному явищу, переноситься на абстрактну або психологічну сферу. Таким чином вони відображають процес концептуальної метафоризації: від буквальної ознаки до оцінної чи абстрактної характеристики. Суфікс *-lich* позначає наявність властивості або належність до категорії й

виступає одним із ключових інструментів когнітивного словотвору прикметників. Він поєднує морфологічну форму з концептуальною інтерпретацією, закріплюючи у мові як прототипні ознаки, так і переносні значення. У метафоричних механізмах цей суфікс переносить конкретні властивості у сферу абстрактних чи оцінних значень, створюючи «місток» між фізичним або соціальним досвідом і його абстрактною інтерпретацією. Наприклад, *freundlich* («дружній») первинно означає «той, хто має друзів», а переносно – «привітний, доброзичливий»; *natürlich* («природний») первинно «належний природі», а переносно – «очевидний, зрозумілий»; *geistlich* («духовний») первинно «той, що стосується духу», а переносно – «релігійний»; *königlich* («королівський») первинно «належний королю», а переносно – «величний, урочистий».

Отже, словотворення прикметників у німецькій мові є не лише морфологічним процесом, а й когнітивним механізмом, що відображає метафоричне мислення та концептуальні перенесення, структуруючи семантику за принципом «буквальне → переносне».

Суфіксальні прикметники німецької мови беруть участь не лише у метафоричних, а й у метонімічних механізмах когнітивної лінгвістики. Метонімія – це процес, коли одна частина концептуальної сфери використовується для позначення іншої, тісно пов'язаної з нею. Метонімічні прикметники виникають тоді, коли властивість матеріалу, предмета чи явища переноситься на людину, ситуацію або абстрактну категорію, демонструючи, як мова структурує досвід і формує нові значення.

Суфікс *-lich* реалізує метонімію, коли частина концептуальної сфери позначає ціле або властивість переноситься від об'єкта до його ознаки. Він закріплює зв'язок між частиною та цілим, між сферою та її властивістю: «сфера → властивість» (час → тимчасовість, місце → локальність, образ → символічність). Приклади: *täglich* («щоденний») первинно «той, що стосується дня», переносно «звичний, буденний»; *örtlich* («місцевий») первинно «той, що стосується місця», переносно «локальний»; *zeitlich* («часовий») первинно «той, що стосується часу», переносно «тимчасовий»; *bildlich* («образний») первинно «той, що стосується образу», переносно «символічний»; *schriftlich* («письмовий») первинно «той, що стосується письма», переносно «офіційний, документальний».

Таким чином, суфікс *-lich* виступає ключовим маркером когнітивної інтерпретації прикметників, поєднуючи буквальне значення з переносним.

У когнітивній лінгвістиці також важливими є категорії градуальності та інтенсивності, які є універсальними й реалізуються також у формуванні прикметників. Градуальність дозволяє розташовувати властивості на шкалі «мінімум-максимум», а інтенсивність підкреслює силу чи крайність ознаки. Наприклад, *riesig* («величезний») позначає крайній ступінь величини, *winzig* («крихітний») – мінімальний, а *blutjung* («дуже молодий») – інтенсивне підкреслення віку.

Отже, прикметники у німецькій мові не лише позначають властивості, а й відображають їх ступінь та силу прояву. Вони є інструментами когнітивної категоризації, які дозволяють мовцеві точно передавати інтенсивність ознаки та її місце на шкалі, демонструючи, як мова структурує континуум досвіду.

Суфікс *-lich* у німецькій мові формує градуальні шкали віку, часу та нормальності, позначаючи середні або прототипні значення. Так, *jugendlich* («юнацький») виражає проміжний ступінь віку між дитячим і дорослим; *kindlich* («дитячий») репрезентує прототипну ознаку дитячості, але може передавати й інтенсивність наївності; *natürlich* («природний») означає нормальність, середній рівень очевидності; *leidenschaftlich* («пристрастний») позначає стан, що наближається до закоханості.

Словотворення якісних прикметників у німецькій мові є не лише формальним процесом, а й когнітивним механізмом, який поєднує морфологічні моделі з концептуальними схемами мислення. Воно відображає індивідуальне сприйняття (сенсорні ознаки), колективні культурні концепти, оцінні шкали та інтенсивність, трансформуючи прототипи у мовні категорії. Суфікси (*-ig*, *-lich*, *-haft*, *-isch*, *-sam*, *-bar*) не лише утворюють нові слова, а й структурують мислення про ознаки, виступаючи інструментами концептуалізації.

Словотворення прикметників реалізує когнітивну модель «ядро – периферія»: прототипні ознаки слугують базою для категоризації, а периферійні — для оцінки та стилістичної варіативності. Метафоричні та метонімічні механізми підтверджують, що прикметники відображають не лише властивості предметів, а й культурні оцінки та мисленнєві схеми, демонструючи зв'язок між сенсорним досвідом, культурними моделями та оцінними шкалами. Маркери градуальності та інтенсивності свідчать про те, що прикметники є важливим інструментом когнітивної категоризації досвіду.

Таким чином, когнітивний аналіз словотворення прикметників показує, що мова не просто відображає реальність, а організовує та інтерпретує її. Когнітивний підхід дозволяє пояснити семантичні відтінки та переносні значення прикметників, відкриваючи перспективи для подальших досліджень. Він дає можливість порівнювати когнітивні механізми словотвору прикметників у німецькій та інших мовах, а також виявляти універсальні й культурно специфічні моделі метафоризації, метонімізації та градуальності.